

СТРАТЕГІЯ, ЗМІСТ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ З ВИЩОЮ ТЕХНІЧНОЮ ОСВІТОЮ

УДК 37.013.73(477):101

М. Д. Прищак¹

КОМУНІКАТИВНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

¹Вінницький національний технічний університет

Результатом здійсненого в статті аналізу педагогічної теорії В. О. Сухомлинського стало обґрунтування тези про визначення комунікації онтологічною, телеологічною та аксіологічною основою розвитку особистості та методологічною основою педагогіки та освіти в цілому. Незважаючи на те, що В. Сухомлинський не використовував термін «комунікація», він близько підійшов до створення системи педагогічної комунікації. Основою цієї системи є «учень у його взаємодії з зовнішнім та внутрішнім світом» на принципах онтологічно-духовної комунікації.

Ключові слова: освіта, педагогіка, комунікація, взаємодія, спілкування, природа, суспільство, людина, всебічно розвинена особистість, мета освіти, зміст освіти, вчитель, учень.

Вступ

В сучасній зарубіжній та вітчизняній науковій літературі відбувається активний дискурс онтологічних (смыслових) засад розвитку особистості, методологічних засад педагогіки та освіти в цілому. Аналіз сучасної філософської, психологічної та педагогічної літератури показує, що, здебільшого, науковий пошук ведеться в сфері комунікації: комунікативна філософія; філософія діалогу; гуманістична психологія та педагогіка; дитиноцентрована педагогіка; особистісно орієнтоване навчання і виховання; педагогіка співробітництва; педагогіка толерантності, суб'єкт-суб'єктний підхід у навчанні та вихованні тощо.

Причиною зростання інтересу науковців до проблеми комунікації в освіті є усвідомлення ролі комунікації як важливого чинника розвитку особистості та суспільства. Трансформація поглядів на онтологічні засади людського життя зумовила процес зміни педагогічних парадигм в напрямі подолання монологічної парадигми комунікації, усвідомлення цінності «Іншого» [1, с. 114—115].

Усвідомлення ролі комунікації в освіті актуалізувало (початок ХХІ ст.) процес формування комунікативного підходу.

В сучасній вітчизняній педагогічній науці спостерігається зростання інтересу до дослідження окремих аспектів проблеми педагогічної комунікації: гуманістичні виміри педагогічної комунікації (І. Бех, І. Зязюн, С. Мусатов); комунікація в педагогічному процесі (Н. Волкова, Н. Бутенко, О. Коваленко, Г. Селевко, С. Смотрицька, Г. Токарева, В. Филипчук, О. Черних, Г. Яценко); комунікативна компетентність педагога (М. Заброцький, І. Зязюн, С. Максименко, О. Матвієнко, Л. Петухова, Л. Сергєєва, С. Сисоєва, Т. Щербан); діалогічність в процесі педагогічної комунікації (О. Балл, О. Нікуленко, Н. Тарасович, О. Ткаченко, С. Хаджирадєва); психологічні засади педагогічної комунікації (І. Бех, О. Балл, Г. Дьяконов, В. Мусатов, С. Макаренко); комунікативні засади дитиноцентрованої педагогіки (С. Білецька, В. Кремень); комунікативні засади особистісно орієнтованого навчання та виховання (І. Бех, О. Пехота, І. Підласий, А. Фасоля); розвиток особистості в процесі спілкування (Н. Кордунова, В. Любашина, Н. Хомутиннікова) та ін.

Важливим джерелом дискурсу питання педагогічної комунікації стала педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського. Теоретичне обґрунтування комунікативних основ педагогіки вченого є метою запропонованої статті.

Основна частина

Аналіз сучасних педагогічних досліджень засвідчує, що акцент робиться на окремих аспектах явища педагогічної комунікації, відсутні спроби системного підходу до розгляду питання, зокрема через призму комунікативного підходу.

Але головним недоліком досліджень є те, що комунікація в педагогіці зводиться здебільшого до технологічного, інформаційного, мовленнєвого аспекту означення комунікації як суто технологічного засобу передачі інформації. З іншого боку, вона сприймається як щось таке, що не може бути визначальним у педагогічному процесі, як матерія, яка є нейтральною відносно сутності, змісту, цінностей педагогіки.

Прикладом такого підходу до розуміння поняття комунікації є визначення її як специфічного процесу взаємного обміну інформацією; процесу самостійного пошуку інформації та її використання з метою самовдосконалення особистості, збагачення її за рахунок інформації. Відповідно педагогічна комунікація визначається як система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізується за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин [2, с. 8].

У сучасних педагогічних підходах до питання педагогічної комунікації дуже виразно проявляється підхід, який полягає в тому, що поняття «любов», «повага», «толерантність», «взаєморозуміння», «співчуття», «співпереживання» «доброзичливість», «зацікавленість» не є самодостатньою, ціннісно-сисловою основою комунікації, а є технологічним додатком, який учитель використовує для ефективної передачі інформації. Особистість вчителя в цій ситуації виступає технологічним додатком до інформаційно-технологічної (функціонально-рольової) сторони педагогічної комунікації, або, в кращому разі, знижує її «питому вагу» [3, с. 23]. Передача інформації визначається не як одна із форм комунікації, а як визначальна комунікативна дія, яка опосередковує, визначає інші складові комунікації. Такий підхід виносить питання «для чого потрібні інформація, знання?» на периферію навчально-виховного процесу, освіти, а звідси на периферію виноситься проблема духовного розвитку особистості [4, с. 135].

Комунікативний підхід в освіті (педагогіці) означається нами як універсальна ідея, яка визначає, актуалізує комунікацію як онтологічну, телеологічну, аксіологічну основу розвитку особистості та методологічну основу освіти (педагогіки). Методологічно-гносеологічною суттю комунікативного підходу в освіті (педагогіці) є розгляд (дослідження) освітніх (педагогічних) явищ через призму поняття освітньої (педагогічної) комунікації [4, с. 134—135].

Категоріально-методологічною основою означення педагогічної комунікації є поняття «комунікація». На основі аналізу сучасних підходів до питання комунікації дамо таке її визначення: комунікація (від лат. *communis* — робити спільним: ділитися, наділяти, обмінюватися, радитися, повідомляти, спілкуватися, приєднувати, зв'язувати, з'єднувати, брати участь) — процес та стан взаємодії людини з внутрішнім та зовнішнім світом на основі якої «Я» усвідомлює себе, відкриває та актуалізує свою онтологічну, аксіологічну та телеологічну самість через знаходження та визначення себе в «Іншому». «Іншим» може бути «Я», «Ти», «Воно», «Ми». Інші об'єктуються в людях, природі, суспільстві, культурі, космосі, божестві, тексті, комп'ютері тощо. [5, с. 29].

Існують різні підходи до означення педагогічної комунікації. Важливим для педагогічної комунікації є підхід, який визначає комунікацію за критерієм «педагогічної мети». На основі цього можемо визначити такі форми комунікації: інформаційно-технологічна, імперативно-монологічна та онтологічно-духовна. Інформаційно-технологічна — передавання інформації з метою передавання (отримання) знань. Імперативно-монологічна — авторитарна, директивна, монологічна комунікативна дія з метою здійснення впливу (формування певного світогляду, системи цінностей; зміни стану, примушення до певних дій тощо). Онтологічно-духовна (онтологічно-діалогічна, смислова, глибинна) — смислова взаємодія суб'єктів комунікації з метою самовизначення, розвитку та самоактуалізації особистості (характеристиками якої і є духовність, соціальна та професійна компетентності). Імперативно-монологічна комунікація включає в себе інформаційно-технологічний аспект комунікації; онтологічно-духовна — інформаційно-технологічний та імперативно-монологічний аспекти [1, с. 117].

Основою сучасної парадигми освіти, на думку автора, має стати онтологічно-духовна комунікація [1, с. 117].

Характеристиками онтологічно-духовної педагогічної комунікації є онтологічність (смысл), телеологічність (мета), аксіологічність (цінності). Характеристики онтологічно-духовної комунікації мають певну смислову автономність і виступають як відповідні смислові засади освіти. Онтологічні — комунікація є основою, сутністю самовизначення, розвитку та самоактуалізації особистості, визначає сутність і зміст освіти. Телеологічні — комунікація визначає мету освіти. Аксіологічні — тільки комунікація актуалізує такі цінності, як духовність, любов, дружба, свобода, довіра, повага,

емпатія, асертивність, співробітництво, співтворчість, відповідальність тощо.

На основі проведеного аналізу можна дати таке визначення педагогічної комунікації, яке може лежати в основі методологічного принципу дослідження проблеми комунікації в освіті. Педагогічна комунікація — процес і стан педагогічної взаємодії, в результаті якої «учень» усвідомлює себе, відкриває та актуалізує свою онтологічну, аксіологічну та телеологічну самість через знаходження й визначення себе в «Іншому» [1, с. 117]. Педагогічна комунікація не засіб, а буттєва, сутнісна основа навчально-виховного процесу та освіти в цілому.

Важливим джерелом викладеного вище погляду на сутність та мету педагогічної комунікації, зокрема, онтологічно-духовної парадигми комунікації, стала педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського. Його педагогічні ідеї та педагогічна практика, на нашу думку, є значним внеском у процес усвідомлення та практичної реалізації гуманістичних (онтологічно-духовних) засад комунікативного підходу в шкільній освіті та освіті в цілому, як в історичному, так і сучасному вимірах.

Дослідженню педагогічної спадщини В. Сухомлинського у вітчизняній та зарубіжній науці приділяється значна увага. Але недостатньо дослідженим є питання комунікативних засад теорії педагогіки та освіти вченого.

Комунікативні засади педагогіки В. Сухомлинського знаходять своє відображення в дослідженнях українських педагогів С. Білецької, Н. Безлюдної, Г. Бучківської, С. Витвицької, Г. Каленкова, Г. Калмикова, В. Киричок, Г. Кочубей, Г. Ткаченко та ін. Окремі аспекти теорії комунікації вченого розглядаються російськими педагогами (А. Борисовський, Б. Кваша, М. Мухін, В. Риндак, С. Соловейчик та ін.).

Акцент робиться на дослідженні питання спілкування, особливо спілкування між учителем та учнем. Але спілкування, на нашу думку, не охоплює повною мірою комунікативну проблематику в системі «людина-світ». Автор дотримується підходу, який визначає спілкування як «міжсуб'єктну взаємодію між людьми» [6, с. 259]. Але у сфері людської діяльності комунікація не зводиться тільки до міжсуб'єктної взаємодії між людьми. Можемо говорити про комунікацію в системах «людина—природа» «людина—мистецтво» «людина—книга» «суспільство—природа» тощо, в яких використання терміну «спілкування» є не зовсім коректним.

Ще одним недоліком досліджень є те, що комунікація в педагогіці вченого не розглядається як системотворчий принцип, носить локальний характер. Відсутні спроби розглянути його педагогічну систему через призму комунікативного підходу.

Зупинимось на аналізі питання комунікативних основ педагогіки В. О. Сухомлинського.

Комунікативні ідеї пронизують практично всі праці В. Сухомлинського, але особливий акцент на них зроблено в працях «Серце віддаю дітям» (1969), «Народження громадянина» (1970), «Духовний світ школяра» (1961), «Як виховати справжню людину» (1970), «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (1970), «Сто порад учителеві» (1967), «Листи до сина» (1967).

Так, в праці «Серце віддаю дітям» [7] вчений аналізує мету, зміст, методи виховання дітей в період дитинства (молодший шкільний вік), акцентуючи увагу на ролі різних аспектів комунікації в системі «учень—природа». В праці «Народження громадянина» [8] педагог розглядає закономірності навчально-виховного процесу підлітків (середній шкільний вік). В цей період, на думку В. Сухомлинського, взаємодія учня з світом відбувається передусім в сферах «учень—суспільство» та «учень—людина». В праці «Листи до сина» [9] бачимо спробу викласти свої погляди на людину в період юності. Системному аналізу сутності духовного розвитку особистості в періоди дитинства, отрочства, юності та особливостях її взаємодії зі світом, що визначає зміст і методи освітньо-виховного процесу, присвячені праці «Духовний світ школяра» [10] та «Як виховати справжню людину» [11]. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості, з акцентом на суспільній складовій змісту шкільної освіти та комунікації молодого людини, висвітлена у монографії «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» [12].

Учений у своїх працях не використовує термін «комунікація». Загальним поняттям комунікативного підходу у В. Сухомлинського є «взаємодія», яке, в педагогічній теорії вченого, відображає суть поняття комунікації. Іншими ключовими поняттями комунікативної проблематики є: «взаємини», «взаємовідносини», «стосунки», «спілкування» та ін. Не використовуючи практично поняття комунікації, педагог близько підійшов до створення системи педагогічної комунікації як основи комунікативного підходу в освіті.

На відміну від офіційної педагогіки періоду творчості В. Сухомлинського і навіть сучасних педагогічних теорій, які використовують категорії комунікативної сфери (спілкування, взаємини, стосунки, взаємодія, комунікація та ін.) лише як допоміжні фактори, як засоби педагогічного процесу,

відносячи роль комунікативної сфери на периферію педагогічного процесу, він, навпаки, робить комунікативні явища, поняття основою своєї системи. Учений розглядає взаємодію людини зі світом (зовнішнім, внутрішнім) як онтологічну, аксіологічну та телеологічну основу всього її життя.

Важливим в теорії та практиці комунікативного підходу в освіті педагога є те, що:

1) в його основі не інформаційно-технологічна парадигма комунікації, а онтологічно-духовна (смыслова, глибинна);

2) спілкування базується не на монологічній, а на діалогічній стратегії комунікації.

Сутнісні та інструментальні складові комунікативного підходу в освіті залежать від мети та змісту освіти. Саме мета та зміст освіти є методологічною основою педагогічної теорії та практики В. Сухомлинського, зокрема теорії та практики комунікативного підходу.

Акцентуючи увагу на питанні мети освіти, педагоги часто дають такі відповіді: щоб «бути освіченими», «добре підготовленими до життя», «знання, які здобуваєте в школі, застосовувати-мете в житті».

Педагог вважає, що орієнтація вихованців на практичну застосовність всіх знань — «це хибний шлях». Правильний шлях в тому, щоб, розуміючи безумовну необхідність знань для праці, учень бачив смисл свого навчання не тільки в праці, не тільки в колі потреб майбутньої спеціальності. Знання людині потрібні не тільки тому, що вона має стати інженером чи трактористом, лікарем чи геологом, педагогом чи конструктором; знання людині потрібні передусім тому, щоб стати «справжньою людиною» [11, с. 186].

Згадаймо відповіді на це питання наших славетних педагогів: «бути людиною», «істинною», «справжньою» (М. Пирогов) [13]; «люди народжені для того щоб бути людьми» (С. Миропольський) [14, с. 109]; бути «довершеною людиною» (К. Ушинський) [15, с. 291].

Вся теоретична та практична діяльність педагога — це пошук відповіді на питання: «Що таке людина?», «Що таке справжня людина?». Концептуально пошук відповіді на це питання реалізується в розробленій вченим-педагогом теорії всебічно розвиненої особистості. Тому, головною метою шкільної освіти В. О. Сухомлинський визначає виховання всебічно розвиненої особистості [12].

Аналіз праць вченого дозволяє, на думку автора, зробити висновок, що онтологічною, аксіологічною та телеологічною основою всебічно розвиненої особистості у педагогічній системі вченого є взаємодія людини з зовнішнім світом — природа, суспільство і людина, її відношення до навколишнього природного і суспільного середовища. Як зазначає В. Сухомлинський «Ми не можемо піти далі пізнання цієї взаємодії саме тому, що позад неї нічого більше пізнавати» [10, с. 251].

Від багатства стосунків з навколишнім світом залежить розвиток природжених задатків як передумов індивідуальних нахилів особистості, розвитку її здібностей, талантів. Багатство взаємодії людини зі світом можна досягти, якщо забезпечити багатство дійсного ставлення кожної дитини до навколишнього світу, багатство її різноманітних зв'язків з членами колективу, багатство творчої праці, повне розкриття її інтелектуальних та естетичних здібностей. В цих стосунках і в цій взаємодії на першому місці стоїть активність праці, думки, почуття, що виливається зрештою в діяльність, покликану перетворювати світ [10, с. 233].

Педагог характеризує зовнішнє середовище, як визначальний фактор духовного життя, «духовне життя, духовне багатство людини визначається багатством її справжнього ставлення до навколишнього світу, змістом і характером її взаємодії з природою та людьми» [10, с. 233], людина виробляє своє власне «Я» «тільки через ставлення до інших людей» [16].

Ключову роль у взаємодії людини і світу В. Сухомлинський відводить аксіологічному виміру взаємодії. З одного боку потрібно, щоб «пізнання навколишнього світу було разом з тим і моральним розвитком» [8, с. 309], а з іншого відносини між вихованцем і навколишнім світом вимагають «втілення морального багатства» [8, с. 304].

Важливим елементом ціннісної взаємодії людини і світу є її естетичні виміри. Адже, на думку педагога, «сприймаючи прекрасне в природі і мистецтві, людина відкриває прекрасне в самій собі» [8, с. 389].

Виходячи з цього, змістом шкільної освіти В. Сухомлинський визначає знання, уміння, навички взаємодії (комунікації) людини з зовнішнім світом — це природа, суспільство і людина. Але, незважаючи на те, що педагог робить акцент на ролі зовнішніх аспектів взаємодії, важливим комунікативним елементом змісту освіти, в творчості вченого є — внутрішня взаємодія (комунікація), комунікація в системі «Я—Я-Інший». Таке визначення змісту шкільної освіти пов'язує його зі змістом комунікації людини в світі.

Розглянемо коротко структуру сфер педагогічної взаємодії (комунікації), яка визначається зміс-

том шкільної освіти: знання, уміння, навички взаємодії (комунікації) людини зі світом.

Природа «джерело нашого буття і сутність нашого буття, вона єдина і нероздільна з нами, з людиною. Кожен із нас — «природа, яка стала людиною». Взаємодія дитини з природою це основа її розвитку. Природа — це «джерело мислення й мови», а її пізнання «облагороджує серце й гартує волю». «Пізнання природи, оволодіння знаннями про неї містить у собі... цілком не розкриті, ще не використані до цих пір можливості для того, щоб знання формували позиції людини — соціально-політичні, моральні, естетичні, а ці позиції, по суті, і є світоглядом в дії» [17].

Як бачимо, вчений розглядає природу та взаємодію з нею як онтологічну (смыслову) та аксіологічну основу людського буття.

Природа — благодатне джерело виховання людини. Але з пізнання природи лише починається становлення розуму, почуттів, поглядів, переконань. Людина живе в суспільстві, і, по суті, все її життя — це ті стосунки, в які вона входить з іншими людьми [7, с. 143].

Ввести дитину в складний світ людських стосунків — одне з найважливіших завдань виховання. Щоб дитина серцем відчувала іншу людину — так можна сформулювати важливе виховне завдання, яке потрібно ставити перед собою [7, с. 89].

Учити дитину бачити і відчувати людей — це, мабуть, найскладніше у важкій справі виховання людини. Потрібно прагнути випестувати у кожній дитини серцеву чуйність до навколишнього світу, до всього, що створює людина [18].

Людина — найвища цінність. Моральна здатність людини ставитися до себе як до найбільшої цінності, почуття власної честі та гідності, прагнення до ідеалу — все це залежить від того, яку людську красу відкрив в іншій людині. Справжнє виховання — це творіння щастя в душі іншої людини. Велика це мудрість — вміти залишити себе в людині, вміти вкласти в людину свій розум, свою любов, своє серце, свою вірність. З того духовного спілкування, в якому людина віддає свої багатства, свою внутрішню красу іншій людині, якраз і починається витвір людини людиною. У тому, що частка його душі віддається комусь, належить комусь, людина знаходить величезне щастя (19, с. 462—463).

Проекція змісту педагогічної комунікації як змісту освіти на навчально-виховний процес виводить на рівень актуалізації комунікації в навчально-виховному процесі, проектує зміст освіти в зміст та форми процесу навчання та виховання. Адже комунікативною основою навчально-виховного процесу є не скільки безпосередня взаємодія в системі «учень—світ», а опосередкованість цієї взаємодії конкретними дисциплінами, які пропонуються для освоєння учневі. Саме через зміст навчально-виховного процесу реалізується зміст освіти.

Важливими видами взаємодії людини з світом є комунікація в системі «учень—книжка» та «учень—мистецтво».

Педагогічна комунікація (взаємодія) вимагає відповідних засобів комунікації. В. Сухомлинський до базових засобів педагогічної комунікації відносить: гру, мову, спілкування і працю, які поєднуються, утворюють єдиний з одного боку засіб, а з іншого — результат комунікації (взаємодії) — діяльність.

Важливим, на думку педагога, є формування двох комунікативних середовищ — двох джерел виховання.

Перше — задалегідь передбачена виховна робота: багатогранні моральні, трудові, творчі, громадсько-політичні взаємини в колективі, спеціально створювані для того, щоб виховувати; слово вихователя; передача молодому поколінню цінностей, створених, добутих, завойованих старшими поколіннями. Це все те, що планується, передбачається вихователем.

Друге, не менш важливе джерело виховання, яке в дитинстві відіграє винятково важливу роль, це складні відносини, які оточують дитину. Вони є для неї середовищем, яке дає наочні уроки, що розкривають зміст моральних понять. Ці відносини ніким не мисляться як спеціальний засіб виховання, але чим менше думають про них дорослі як про силу, що діє на духовний світ дитини, тим більше вона, ця сила, виховує. Тут ще раз треба підкреслити слово «відносини», бо в усьому, що оточує дитину (не тільки люди, а й речі, явища), вона бачить матеріалізовані людські погляди, судження, звички, наміри [8, с. 297—298].

Для виховання справжньої людини В. Сухомлинський вважає за необхідне використання системи спеціально створених, передбачених, збудованих людських відносин, які мають на меті глибоко утвердити в душах вихованців повагу до людини як вищої цінності [8, с. 292—293].

Важливим елементом комунікативного підходу педагога є акцент на комунікативній ролі вчителя. Вона розкривається ним на основі двох педагогічно-комунікативних функцій: 1) опосередко-

вуючо-комунікативна (модеративна) функція вчителя в системах: «учень—учитель—природа», «учень—учитель—суспільство», «учень—учитель—людина», «Я (учень)—учитель—Я (учень)»; 2) безпосередньо-комунікативна (особистісно-комунікативна) функція вчителя в системі «учень (Я)—учитель (Інший)».

Ключовим в процесі взаємодії учителя та учня педагог визначає «духовне спілкування». Виховання — це насамперед постійне духовне спілкування вчителя й дитини [7, 9]. Живе, безпосереднє, повсякденне спілкування з дітьми — джерело думок, педагогічних відкриттів, радостей, смутку, розчарувань, без яких немислима творчість у нашій праці [7, с. 10—11]

Активність духовного життя досягається лише з такою постановкою виховного процесу, коли учні не відчують себе об'єктом виховання, об'єктом впливу вчителя. Самодіяльність учнів — важлива умова їхнього духовного розвитку. В своїй практичній роботі ми прагнемо, щоб виховний вплив на свідомість учнів здійснювався в процесі їхньої діяльності, для якої характерна самостійність, обумовленість, умотивованість. Відсутність педагогічної нарочитості, природність і невимушеність діяльності, посилення індивідуальних і колективних зв'язків — усе це сприяє максимальній активізації духовних сил, що формуються в процесі активного ставлення до дійсності [10, с. 240].

В. Сухомлинський в своїх працях та практичній діяльності відводив значне місце іншим сферам комунікації учня та педагогічної комунікації в цілому: «дитина—батьки», «дитина—дорослий», «учень—учнівський колектив», «хлопчик—дівчинка», комунікація дитини в різних соціальних групах, «педагогічний колектив—учнівський колектив», «школа—батьки» тощо.

Висновки

Комунікація як методологічний принцип освіти є принципом системним, який поєднує в собі не тільки знанієві та технологічні, але, в першу чергу, онтологічні (сміслові), аксіологічні, телеологічні засади педагогіки та освіти в цілому. В сучасній педагогіці такий підхід актуалізується в системі онтологічно-духовної комунікації.

Педагогічна теорія та практика В. О. Сухомлинського, на думку автора, є значним внеском в процес усвідомлення та практичної реалізації гуманістичних (онтологічно-духовних) засад комунікативного підходу в шкільній освіті та освіті в цілому, як в історичному, так і сучасному вимірах.

Вчений-педагог створив нарізну комунікативну систему організації навчально-виховного процесу, яка пронизує та об'єднує в собі весь період перебування дитини в школі та значною мірою дошкільний етап розвитку дитини. Основою комунікативного підходу є єдність, зв'язок, взаємозалежність, взаємовплив різних компонентів системи, яка реалізується через комунікацію (спілкування) та їх діяльну, процесуальну складову — взаємодію. Основою цієї системи є «учень у його взаємодії з зовнішнім та внутрішнім світом».

Незважаючи на те, що наукова та практична діяльність педагога проходила в рамках радянської системи освітньо-педагогічної комунікації, яка характеризувалася авторитаризмом та монологічністю, В. Сухомлинський свідомо чи несвідомо долає її межі та виходить на рівень гуманістичної та діалогічної комунікації.

Не використовуючи практично поняття «комунікація», педагог близько підійшов до створення системи педагогічної комунікації як основи комунікативного підходу в освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Прищак М. Д. Теоретико-методологічні основи педагогічної комунікації / М. Д. Прищак // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2010. — № 6. — С. 114—118.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. / Н. П. Волкова. — Київ : Академія, 2006. — 255 с.
3. Педагогічна комунікація та ідентичність педагога : моногр. / [Г. О. Балл, В. Л. Зливков, С. О. Копилов, Л. О. Курганська та ін.]; за наук. ред. В. Л. Зливкова. — К. : Педагогічна думка, 2011. — 160 с.
4. Прищак М. Д. До питання комунікативного підходу в освіті // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2013. — № 1. — С. 133—136.
5. Прищак М. Д. Дискурс поняття «комунікація» в контексті формування сучасної парадигми освіти // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2010. — № 1. — С. 25—29.
6. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій : навч. посіб. / В. А. Малахов. — К. : Либідь, 1996. — 304 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. — Київ : Радянська школа, 1977. — Т. 3. — С. 5—279.
8. Сухомлинський В. О. Народження громадянина : вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — Київ : Радянська школа, 1977. — Т. 3. — С. 281—582.
9. Сухомлинський В. О. Листи до сина : вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — Київ : Радянська школа, 1977. — Т. 3. — С. 582—657.

10. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра : вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — Київ : Радянська школа, 1977. — Т. 1. — С. 207—400.
11. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину : вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — Київ : Радянська школа, 1977. — Т. 2. — С. 147—416.
12. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості : вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — Київ : Радянська школа, 1977. — Т. 1. — С. 53—206.
13. Пирогов Н. И. Вопросы жизни / Н. И. Пирогов // Избранные педагогические сочинения. — М. : Педагогика, 1985. — С. 29—51.
14. Миропольський С. И. Народная школа по идеям Коменского / С. И. Миропольський // Наша начальная школа. — 1973. — № 2. — С. 102—146; № 4—5. — С. 270—333; № 6. — С. 29—101.
15. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології : твори : в 6 т. / К. Д. Ушинський. — К. : Радянська школа, 1952. — т. 4 — 518 с.
16. Сухомлинський В. О. Народжується особистість / В. О. Сухомлинський // Радянська освіта, 1967. — № 17.
17. Сухомлинський В. О. Природа, труд, мировоззрение : вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — Київ : Радянська школа, 1977. — Т. 5. — С. 581—592.
18. Сухомлинський В. О. Школа сердечности / В. О. Сухомлинський // Правда України. — 1965. — 28 августа (№ 201).
19. Сухомлинський В. О. Людина — найвища цінність : вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — Київ : Радянська школа, 1977. — Т. 5. — С. 446—471.

Рекомендована кафедрою філософії та гуманітарних наук ВНТУ

Стаття надійшла до редакції 8.04.2015

Прищак Микола Дем'янович — канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, e-mail: m_pryschak@ukr.net.

Вінницький національний технічний університет, Вінниця

N. D. Pryschak¹

Communication basics of pedagogics of V. O. Sukhomlynskyi

¹Vinnitsia National Technical University, Vinnitsia

The substantiation of the thesis of ontological definition of communication, teleological and axiological basis of personal development and methodological basis of pedagogy and education in general has become the result of the analysis of the pedagogical theory of V. O. Sukhomlynskyi carried out in the article. Despite the fact that V. O. Sukhomlynskyi did not use the term «communication» scientist came close to creating a system of educational communication. The basis of this system is the «ratio in its interaction with the external and internal world» on the basis of ontological and spiritual communication.

Keywords: education, pedagogics, communication, cooperation, nature, society, human, all-round developed personality, aim of education, maintenance of education, teacher, student.

Pryschak Mykola D. — Cand. Sc. (Education), Assistant Professor, Assistant Professor of the Chair of Philosophy and Humanities, e-mail: m_pryschak@ukr.net

Н. Д. Прищак¹

Коммуникативные основы педагогики В. А. Сухомлинского

¹Винницкий национальный технический университет, г. Винница

Результатом проведенного в статье анализа педагогической теории В. А. Сухомлинского стало обоснование тезиса об определении коммуникации онтологической, телеологической и аксиологической основой развития личности и методологической основой педагогики и образования в целом. Несмотря на то, что В. Сухомлинский не использовал термин «коммуникация», ученый близко подошел к созданию системы педагогической коммуникации. Основой этой системы есть «ученик в его взаимодействии с внешним и внутренним миром» на принципах онтологически-духовной коммуникации.

Ключевые слова: образование, педагогика, коммуникация, взаимодействие, общение, природа, общество, человек, всесторонне развитая личность, цель образования, содержание образования, учитель, ученик.

Прищак Николай Демьянович — канд. пед. наук, доцент, доцент кафедры философии та гуманітарних наук, e-mail: m_pryschak@ukr.net